Studie- och yrkesvägledning för samhällets bästa

I en tid då utbildningssystem och arbetsmarknad är under ständig förändring är det en utmaning att få överblick över vilka kunskaper och kompetenser som kommer att vara efterfrågade i framtiden. Förändringar kan ske snabbt, behov som finns ena dagen kan dagen efter ha ersatts med andra. Detta ställer stora krav på att individen, oavsett ålder, har kompetens att göra väl avvägda val, inte bara för sin egen skull utan även för samhällets bästa.

Att utveckla valkompetens[1] är en livslång process, varför tillgång till kompetent studie- och yrkesvägledning behövs i alla skeden av en persons studie- och yrkesliv.

Idag finns studie- och yrkesvägledare inom flera delar av utbildningssystemet och kompetensen efterfrågas även i andra verksamheter. Studie- och yrkesvägledares roll och arbetsuppgifter kan givetvis se olika ut i olika verksamheter, men kärnuppdraget och nyckelkompetenserna är desamma. I studie- och yrkesvägledarens expertis ingår att genom det professionella samtalet ge individen möjlighet att utveckla de kompetenser som krävs för att göra kloka val av utbildning och yrke. För studie- och yrkesvägledare som är verksamma inom skolväsendet är uppdragets fokus att både visa hur kartan över högre utbildning och arbetsliv ser ut, men också att utmana elevernas föreställningar om vad de själva förmår och vad de kan lyckas med.

I skolans uppdrag att arbeta med ledning och stimulans för att få varje elev att nå så långt som möjligt har studie- och yrkesvägledningen en mycket viktig roll. Inte minst har den stora grupp elever som har svårare att klara studierna behov av de insatser som kan ges av en studie- och yrkesvägledare. Senare i livet kan individens behov av studie- och yrkesvägledning mer handla om karriärvägledning, eller stöd och matchning för dem som står utanför arbetslivet.

Det kommunala aktivitetsansvaret innebär att kommunen har ansvar för att se till att ungdomar i åldern 16–20 år som varken studerar eller arbetar erbjuds insatser för att kunna komma in i studie- eller arbetslivet. För dessa ungdomar fyller studie- och yrkesvägledningen en viktig funktion.

Studie- och yrkesvägledare som profession och yrkesgrupp

Studie- och yrkesvägledare är en profession med expertkunskap om hur utbildningssystem och arbetsmarknad fungerar, men framför allt är det kompetensen att vägleda individer i processen att identifiera sina behov, intressen och mål inför framtiden som utgör studie- och yrkesvägledares nyckelkompetenser.

[1] Valkompetens är att veta om vad som finns att välja mellan, ha kunskap om sig själv, kunna ta beslut och genomföra dem. (Skolverket, 2023, skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/valkompetens-infor-gymnasievalet)

Sverige är unikt som erbjuder akademisk utbildning inom studie- och yrkesvägledning som en egen examen, i många andra länder är det i stället en påbyggnadsutbildning för andra yrkesgrupper. Däremot är forskningen om studie- och yrkesvägledning begränsad och få personer kan gå vidare i masterutbildningar och forskarutbildning.

Individens rätt till vägledning inom utbildningsväsendet är reglerad genom lag och förordning. Det innebär att vi har exceptionellt goda förutsättningar att erbjuda studie- och yrkesvägledning. Det är däremot inte reglerat vad som krävs för att arbeta som studie- och yrkesvägledare, vilket innebär att personer utan adekvat utbildning kan anställas för att genomföra uppdraget. Inte ens i skollagen finns ett uttalat krav om att den som anställs som studie- och yrkesvägledare ska ha en examen.

Att personer utan studie- och yrkesvägledarexamen kan anställas som studie- och yrkesvägledare riskerar att nedvärdera yrket och sänka dess status i allmänhetens ögon. Framför allt innebär det att elever i skolväsendet, och studenter i högre utbildning, riskerar att inte få studie- och yrkesvägledning med den kvalitet de har rätt till. Av dessa skäl måste det regleras att en studie- och yrkesvägledarexamen krävs för fast anställning som studie- och yrkesvägledare i utbildningsväsendet. Sveriges Lärare anser att ett legitimationskrav för studie- och yrkesvägledare i skolväsendet bör införas på sikt.

Sveriges Lärare kräver att:

- Skollagen och högskoleförordningen måste skärpas så att en examen från studie- och yrkesvägledarutbildning krävs för att få anställas som studie- och yrkesvägledare inom utbildningsväsendet.
- Titeln studie- och yrkesvägledare ska skyddas så att den enbart får användas av den som har en examen från studie- och yrkesvägledarutbildning.
- Masterutbildningar i studie- och yrkesvägledning behöver utvecklas.
- Resurser till forskning om studie- och yrkesvägledning måste stärkas och formerna för forskningsspridning utvecklas.
- Ett legitimationskrav för studie- och yrkesvägledare i skolväsendet ska införas på sikt.

Studie- och yrkesvägledare måste ges rätt förutsättningar

En hållbar arbetsmiljö och rimlig arbetsbelastning för studie- och yrkesvägledare är avgörande för att de ska kunna genomföra sitt uppdrag. Idag vittnar många studie- och yrkesvägledare om en situation med en ojämn arbetsbelastning sett över arbetsåret. Nära hälften av alla vägledare har någon gång drabbats av olika fysiska besvär eller att fritiden blivit lidande på grund av arbetssituationen. Då studie- och yrkesvägledare ofta arbetar ensamma och ibland har möten med personer som av olika skäl kan vara frustrerade över sin livssituation finns en ökad risk att de utsätts för hot eller andra kränkningar.

Något som också påverkar arbetssituationen är att studie- och yrkesvägledningen prioriteras lågt och att huvudmän och rektorer inte tar det ansvar de har enligt styrdokumenten. Det saknas många gånger systematik för att planera, följa upp och utveckla studie- och yrkesvägledningen. Ofta begränsas den till enskilda satsningar och ses inte som en process som löper genom hela utbildningstiden.

Kärnuppdraget måste värnas

Studie- och yrkesvägledare åläggs ofta administrativa uppgifter kopplat till prao, elevantagning, inmatning av data i elev- eller studeranderegister, marknadsföringsinsatser och liknande som

tar tid från det som är det egentliga uppdraget: vägledning. Det medför att tiden för kärnuppdraget blir för liten och att resurserna inte räcker till för att kunna bedriva vägledning av hög kvalitet.

Det är vanligt att studie- och yrkesvägledare har ansvar för flera skolor eller enheter och därmed ett stort antal individer. Att välja att inte ha studie- och yrkesvägledare anställd på heltid indikerar att verksamheten prioriteras lågt av arbetsgivaren. Att dela sin tjänst mellan flera skolor eller enheter och/eller arbetsgivare innebär en ökad arbetsbörda som ofta leder till arbetsmiljöproblem. Skillnaderna mellan hur många individer en studie- och yrkesvägledare ansvarar för är stora i de olika verksamheterna.

Att studie- och yrkesvägledare inte har rätt förutsättningar för att genomföra sitt uppdrag drabbar i sin tur de enskilda individerna då de inte får vägledning av den kvalitet de har behov av och rätt till. Det behöver finnas riktmärken för hur många individer en studie- och yrkesvägledare kan ansvara för samt för hur många enheter som är rimligt att arbeta mot. Dessa riktmärken måste anpassas utifrån faktorer som verksamhets- respektive skolform och vilka behov och förutsättningar de individer som ska få vägledningen har.

Sveriges lärare kräver att:

- Det ska införas en minsta garanterad tid för individuell studie- och yrkesvägledning inom hela utbildningsväsendet.
- Det ska införas riktmärken som begränsar antalet individer en studie- och yrkesvägledare som mest ska ansvara för.
- Antalet enheter en studie- och yrkesvägledare behöver dela sin tjänst på ska begränsas.
- Studie- och yrkesvägledare måste få fokusera på kärnuppdraget att vägleda elever och studenter, och kännedomen om deras uppdrag behöver öka bland arbetsgivarna.
- Huvudmän ska genomföra uppdragsdialoger som säkrar verksamhets- och tjänsteplanering samt ett systematiskt arbetsmiljöarbete.
- Studie- och yrkesvägledares löner ska spegla det ansvar yrket innebär.
- Staten måste ta huvudansvaret för finansiering, resursfördelning och likvärdighet för studie- och yrkesvägledning inom skolväsendet.

Kompetensutveckling och karriärmöjligheter

Samhällets behov av studie- och yrkesvägledning är stort, därför måste det vara attraktivt att utbilda sig till studie- och yrkesvägledare och yrkets status måste var hög. De lärosäten som utbildar studie- och yrkesvägledare måste bedriva utbildning av hög kvalitet. En viktig del i utbildningen till studie- och yrkesvägledare är den verksamhetsförlagda utbildningen, VFU. Det saknas idag kvalitetssäkrade system för att tillhandahålla VFU-platser och många gånger är det upp till den studerande att själv att ordna detta. Att de som är yrkesverksamma som studie- och yrkesvägledare har en ansträngd arbetssituation är ytterligare en faktor som försvårar möjligheterna till verksamhetsförlagd utbildning av god kvalitet.

Möjligheterna att få tillgång till kontinuerlig och relevant fortbildning är för studie- och yrkesvägledare små. Många gånger är den fortbildning som erbjuds av till exempel Skolverket riktad till den som arbetar som studie- och yrkesvägledare utan att ha adekvat utbildning varför innehållet inte blir relevant för studie- och yrkesvägledare med examen. Det saknas en tydlig nationell struktur och nationella mål för fortbildning och professionsutveckling för studie- och yrkesvägledarna. Studie- och yrkesvägledare omfattas dessutom inte av dagens karriärsystem för lärare och det finns ingen möjlighet att, utifrån nationella regleringar, kvalificera sig för en

karriärtjänst med tillhörande lönepåslag. För att behålla studie- och yrkesvägledare inom yrket och för att attrahera fler att välja att utbilda sig till yrket, måste möjligheterna till kompetens- och karriärutveckling förbättras.

Sveriges Lärare kräver att:

- Rätten till och tid för kompetensutveckling för studie- och yrkesvägledare inom utbildningsväsendet måste regleras.
- Fortbildning och kvalificerad kompetensutveckling måste säkras för studie- och yrkesvägledare.
- Staten och lärosätena behöver se över möjligheterna att förenkla för de som arbetar med vägledning men saknar examen att validera sina kunskaper och erfarenheter samt läsa in det som saknas så att de kan nå en studie- och yrkesvägledarexamen.